

КУЗНЕЦОВ О.П.

здобувач

(Науково-дослідний інститут
публічного права)

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.63>**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ
РАД ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Наукова публікація присвячена дослідженню адміністративно-правових засад діяльності громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування.

Зазначається, що адміністративно-правове регулювання діяльності громадських об'єднань України у сфері функціонування громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування потребує удосконалення, враховуючи зростаючу роль громадянського суспільства в організації та здійсненні публічного управління.

Зокрема, пропонується пом'якшити вимоги до представників інститутів громадянського суспільства, які можуть бути обрані до складу громадських рад органів публічної адміністрації. Серед іншого, доцільно встановити, що до складу громадської ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які не менше трьох (наразі – шести) місяців до дати оприлюднення органом виконавчої влади повідомлення про формування складу громадської ради провадять свою діяльність, реалізують свої проекти у сфері, пов'язаній з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, що підтверджується інформацією про результати діяльності інституту громадянського суспільства, та в статуті (положенні) яких визначені відповідні цілі і завдання діяльності.

Крім того, пропонується формувати склад громадських рад органів публічної адміністрації виключно на підставі рейтингового електронного голосування з використанням інформаційно-комунікативних технологій, у тому числі через офіційний веб-сайт органу виконавчої влади, у порядку та в строки, визначені органом виконавчої влади.

Формулюється висновок про необхідність внесення вищезазначених змін до Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації.

Ключові слова: громадські ради, правові засади, публічне управління, громадські об'єднання, демократія, громадський контроль, адміністрування, громадянське суспільство, міське самоврядування, виконавча влада.

Kuznetsov O.P. Administrative and legal basis of the activities of public councils of state authority and local self-government bodies: current status and directions for improvement

The scientific publication is devoted to the study of the administrative and legal basis of the activities of public councils of state authorities and local self-government bodies.

It is noted that the administrative and legal regulation of the activities of public associations of Ukraine in the field of functioning of public councils of state authorities and local self-government bodies requires improvement, taking into account the growing role of civil society in the organization and implementation of public administration.

In particular, it is proposed to soften the requirements for representatives of civil society institutions who may be elected to public councils of public administration bodies. Among other things, it is advisable to establish that representatives of civil society institutions may be elected to the public council at the ministry or other central executive body, who, at least three (currently six) months before the date of publication by the executive body of the notification on the formation of the public council, have been conducting their activities and implementing their projects in the field related to the activities of the relevant executive body, which is confirmed by information on the results of the activities of the civil society institute, and whose charter (regulation) defines the relevant goals and objectives of the activity.

In addition, it is proposed to form the composition of public councils of public administration bodies exclusively on the basis of rating electronic voting using information and communication technologies, including through the official website of the executive body, in the order and within the time limits determined by the executive body.

A conclusion is formulated on the need to make the above-mentioned changes to the Model Regulation on the Public Council under the Ministry, other central executive body, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city, district, district in the cities of Kyiv and Sevastopol state administration.

Key words: *public councils, legal principles, public administration, public associations, democracy, public control, administration, civil society, local self-government, executive power.*

Актуальність теми. В Україні активно розвиваються різні форми демократії з метою забезпечення реальної участі громадян в управлінні державними справами. Однією з найбільш дієвих форм активної участі громадян у здійсненні публічного управління є громадські ради органів державної влади та місцевого самоврядування.

У відповідності до положень чинного законодавства, органи публічної адміністрації утворюють консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Проте, сучасний стан адміністративно-правового регулювання у даній сфері суспільних відносин є задовільним. Громадські ради часто стають об'єктом критики з боку засобів масової інформації, юридичних та фізичних осіб, які відносять громадські ради органів публічної адміністрації до фіктивних утворень, що не здатні реально впливати на формування державної політики, прийняття управлінських рішень тощо.

Негативними є ситуації, коли громадські ради діють не публічно, не звітують перед громадянським суспільством, чим порушується сам принцип забезпечення реальної участі громадськості в управлінні державними справами.

Питання участі інститутів громадянського суспільства в управлінні державними справами є предметом наукових досліджень багатьох науковців. Серед останніх досліджень слід виділити роботи Т. Андрійчук «Громадські ради як інструмент участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [1], М. Віхляєва «Громадські ради при органах виконавчої влади України та роль громадських об'єднань у їх діяльності» [2], І. Ковалевича

«Зарубіжний досвід залучення громадськості до формування та реалізації місцевої політики» [3].

Окреме монографічне адміністративно-правове дослідження питання утворення та функціонування громадських рад в Україні провів П. Крайній [4].

Проте, питання удосконалення адміністративно-правових засад діяльності громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування залишається актуальним напрямом наукового пошуку.

Вищевикладеним обґрунтовується необхідність проведення окремого дослідження сучасного стану адміністративно-правового регулювання функціонування громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування, а також визначення перспективних напрямів удосконалення чинного національного законодавства та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Постановка завдання. Метою публікації є дослідження сучасного стану та перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування.

Методологія даної публікації включає філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пошуку. Застосовуються, зокрема, закони та прийоми діалектики і метафізики, прийоми логіки (аналіз, синтез, дедукція та індукція), системний та структурно-функціональний методи, а також формально-юридичний метод (метод юридичної догматики як похідний від аксіоматичного методу) та метод юридичного моделювання. Крім того, використовуються такі наукові підходи як синергетичний, цивілізаційний, історико-правовий, антропологічний та телеологічний.

Так, синергетичний науковий підхід дозволяє розглядати громадянське суспільство як систему, що прагне до самоорганізації та самовдосконалення. Результатом такої самоорганізації є поява інститутів громадянського суспільства, представники яких прагнуть приймати участь в управлінні державними справами, у тому числі, будучи обраними до складу громадських рад органів публічної адміністрації. Саме в роботі громадських рад, які забезпечують консультації суб'єктів владних повноважень із громадськістю та здійснюють громадський контроль діяльності органів публічної адміністрації, проявляється синергетика (дослівно – «спільна дія») всіх учасників громадянського суспільства, тобто об'єднання зусиль для впливу на формування державної політики та недопущення узурпації державної влади.

В свою чергу застосування антропологічного підходу вимагає від дослідника враховувати ключове положення гуманізму, закріплене в Конституції, згідно з яким «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3 Конституції України) [5].

Результати дослідження. У відповідності до ст. 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [5].

Громадянське суспільство як сукупність недержавних організацій та об'єднань громадян, а також сфера взаємовідносин між соціально активними громадянами, покликано забезпечувати реалізацію принципу народовладдя та здійснювати громадський контроль діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином, саме представники інститутів громадянського суспільства здатні та уповноважені забезпечувати реальну участь громадян в управлінні державними справами.

В свою чергу, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). Причому норми конституції є нормами прямої дії.

Так, у відповідності до ст. 36 Конституції України, громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [5].

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією і законами України.

Також у ст. 36 Конституції України закріплено, що ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом [5].

Принцип рівності всіх перед законом є фундаментальним принципом права, реалізація його має особливе значення в процесі взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної адміністрації. Надання переваг певним об'єднанням громадян через особисті симпатії суб'єктів владних повноважень засновані, наприклад, на позитивному досвіді взаємодії, є неприпустимим. Це, зокрема, стосується і процесу формування громадських рад органів публічної адміністрації.

Крім того, в Основному Законі встановлено чіткі обмеження щодо діяльності об'єднань громадян. Так, згідно зі ст. 37 Конституції України, утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються [5].

В Конституції України зазначено, що політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань. Також не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Важливо, що заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку. Таке положення Конституції гарантує інститутам громадянського суспільства юридичних захист від потенційно можливої сваволі з боку органів публічної адміністрації.

Безпосередньою конституційною основою функціонування громадських рад органів публічної адміністрації є положення ст. 38 Конституції України, згідно з якими громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [5].

Зрозуміло, що пересічний громадянин фізично та юридично не може брати безпосередню участь в управлінні державними справами. Таке право він отримує лише як представник інститутів громадянського суспільства, а саме громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, творчих спілок, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, засобів масової інформації.

На рівні законів України питання формування функціонування громадських рад органів публічної адміністрації врегульовано Законом України «Про громадські об'єднання».

Так, у відповідності до ч. 2 ст. 21 вказаного закону, яка регламентує права громадських об'єднань, громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право брати участь

у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [6].

Крім того, у відповідності до ч. 3 ст. 22 Закону України «Про громадські об'єднання», якою встановлено засади взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, зокрема, шляхом проведення консультацій з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань [6].

Такими консультативним та дорадчими органами в Україні є громадські ради органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ключовим нормативно-правовим актом, який регулює порядок утворення та функціонування громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування є постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою затверджено: «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» та «Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації».

Так, у відповідності до п. 1 вищезазначеного Типового положення про громадську раду, громадська рада при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики [7].

Наведене визначення громадської ради не відображає всіх її ознак та функцій, принципів діяльності, тому потребує доопрацювання.

Крім того, вказаною постановою передбачено, що Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним, районним у м. Києві та Севастополі державним адміністраціям необхідно вжити заходів для проведення протягом трьох місяців з дня набрання чинності цієї постановою установчих зборів за участю інститутів громадянського суспільства для утворення громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади та забезпечити їх функціонування [7].

Таким чином, норма про утворення громадських рад органів публічної адміністрації є імперативною. Утворення громадських рад – не дискреційне повноваження, а обов'язок органів виконавчої влади.

Також постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» регламентовано, що органам публічної адміністрації відповідно до законодавства необхідно забезпечити урахування позиції професійних спілок та їх об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань під час прийняття рішень з питань, що стосуються формування та реалізації соціально-економічної політики і регулювання соціально-трудових відносин.

Крім того, вказаною постановою рекомендовано органам місцевого самоврядування під час проведення консультацій з громадськістю та утворення громадських рад при органах місцевого самоврядування керуватися затвердженими цією постановою Порядком і Типовим положенням [7].

Отже, для органів місцевого самоврядування «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» та «Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації» мають рекомендаційний характер.

Також вищезазначеною постановою передбачено, що з метою забезпечення врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання рішень Кабінету Міністрів України, формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення проводяться зустрічі:

- голів громадських рад, утворених при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських держадміністраціях, з Прем'єр-міністром України, іншими членами Кабінету Міністрів України, Державним секретарем Кабінету Міністрів України, державними секретарями міністерств;

- голів громадських рад, утворених при районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністраціях, відповідно з Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, не рідше ніж 2 рази на рік [8].

Такі зустрічі дозволяють скоординувати діяльність громадських рад та напрацювати пропозиції щодо удосконалення чинного національного законодавства, формування та зміни основних напрямів державної політики в цілому.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» встановлено, що:

- формування нового складу громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях в період воєнного стану на території України та протягом шести місяців з дня його припинення чи скасування не проводиться;

- строк повноважень громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністраціях продовжується на період воєнного стану на території України до затвердження органом виконавчої влади нового складу громадської ради;

- формування нового складу громадських рад при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації розпочинається утворенням ініціативних груп після закінчення шести місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану на території України;

- на період воєнного стану на території України членам громадської ради за рішенням органу виконавчої влади може обмежуватися доступ до приміщень, в яких розміщений орган виконавчої влади, можливість залучення до своєї роботи працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;

- на період воєнного стану на території України на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади інформація щодо діяльності громадської ради може за рішенням органу не оприлюднюватися або оприлюднюватися не в повному обсязі (з подальшим оприлюдненням протягом шести місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану) [7].

Отже, на період дії правового режиму воєнного стану Кабінет Міністрів України встановив розумні обмеження щодо діяльності громадських рад органів публічної адміністрації та фактично запровадив мораторій на формування нового складу громадських рад.

Таким чином, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, обласними, міськими, районними, районними у містах державними адміністраціями було вжито заходів до формування громадських рад відповідно до Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого вищезазначеною постановою Кабінету Міністрів України. Крім того, разом з громадськими радами були розроблені Положення про громадські ради та затверджені відповідними органами виконавчої влади (при яких створені громадські ради).

На окрему увагу заслуговує порядок утворення громадських рад органів публічної адміністрації.

Так, у відповідності до п. 6 Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, до складу громадської ради можуть бути обрані представники громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, творчих спілок, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, медіа (інститутів громадянського суспільства), які зареєстровані в установленому порядку.

До складу громадської ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які не менше шести місяців до дати оприлюднення органом виконавчої влади повідомлення про формування складу громадської ради провадять свою діяльність, реалізують свої проекти у сфері, пов'язаній з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, що підтверджується інформацією про результати діяльності інституту громадянського суспільства, та в статуті (положенні) яких визначені відповідні цілі і завдання діяльності [7].

Проте, в умовах сучасних трансформаційних процесів, коли активно утворюються та реєструються нові об'єднання громадян, вбачається доцільним пом'якшити вимоги до представників інститутів громадянського суспільства, які можуть бути обрані до складу громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема, доцільно зменшити до трьох місяців строк, протягом якого інститути громадянського суспільства повинні здійснювати свою діяльність, реалізовувати свої проекти у сфері, пов'язаній з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, для того, щоб їх представники отримати право бути обраними до складу громадської ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади.

Крім того, враховуючи сучасний рівень цифровізації українського суспільства та з метою усунення корупційних ризиків пропонується формувати склад громадських рад органів публічної адміністрації виключно на підставі рейтингового електронного голосування з використанням інформаційно-комунікативних технологій, у тому числі через офіційний веб-сайт органу виконавчої влади, у порядку та в строк, визначені органом виконавчої влади.

Висновки. Проведене дослідження сучасного стану та перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад функціонування громадських рад органів державної влади та місцевого самоврядування дозволяє сформулювати висновок про те, що адміністративно-правове регулювання у вказаній сфері суспільних відносин потребує удосконалення, враховуючи зростаючу роль громадянського суспільства в організації та здійсненні публічного управління.

За результатами проведеного дослідження пропонується пом'якшити вимоги до представників інститутів громадянського суспільства, які можуть бути обрані до складу громадських рад органів публічної адміністрації. Серед іншого, доцільно встановити, що до складу

громадської ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади можуть бути обрані представники інститутів громадянського суспільства, які не менше трьох (наразі – шести) місяців до дати оприлюднення органом виконавчої влади повідомлення про формування складу громадської ради провадять свою діяльність, реалізують свої проекти у сфері, пов'язаній з діяльністю відповідного органу виконавчої влади, що підтверджується інформацією про результати діяльності інституту громадянського суспільства, та в статуті (положенні) яких визначені відповідні цілі і завдання діяльності.

Крім того, пропонується формувати склад громадських рад органів публічної адміністрації виключно на підставі рейтингового електронного голосування з використанням інформаційно-комунікативних технологій, у тому числі через офіційний веб-сайт органу виконавчої влади, у порядку та в строки, визначені органом виконавчої влади.

Враховуюче вищевикладене, необхідно внести вищезазначені зміни до Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації.

Необхідність формулювання конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного національного законодавства щодо удосконалення адміністративно-правових засад діяльності громадських рад органів публічної адміністрації з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду обумовлює перспективність подальшого дослідження даної теми.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук Т. Громадські ради як інструмент участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. *Політичний менеджмент*. 2011. № 3. С. 71-79.
2. Віхляєв М.Ю. Громадські ради при органах виконавчої влади України та роль громадських об'єднань у їх діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 36-43.
3. Ковалевич І.П. Зарубіжний досвід залучення громадськості до формування та реалізації місцевої політики. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 135-140.
4. Крайній П.І. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. 160 с.
5. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 05.08.2023).
7. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. Дата оновлення: 27.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 05.08.2023).

